

9. Основы логопедической работы с детьми: Учебное пособие для логопедов, воспитателей детских садов, учителей начальных классов, студентов педагогических училищ / Под общ. ред. д.п.н., проф. Г.В. Чиркиной. – 2-е изд., испр. – М.: АРКТИ, 2003. – 240 с.
10. Понятийно-терминологический словарь логопеда / Под ред. В.И. Селиверстова. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 400 с.
11. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю. – К.: Вежа, 1994 / М.І. Пентилюк– 239 с.
12. Правдина О. В. Логопедия. Учеб. пособие для студентов дефектолог. фак-тов пед. ин-тов. Изд. 2-е, доп. и перераб. – М., «Просвещение», 1973 / О.В. Правдина. – 272 с.
13. Скворцов Л.И. Теоретические основы культуры речи / Л.И. Скворцов. – М.: Наука, 1980. – 231 с.
14. Тищенко В., Скопненко О. Недорозвиток та недорозвинення: фрагмент лінгвістичного аналізу деяких логопедичних термінів // Теорія і практика сучасної логопедії. Збірник наукових праць. Вип. 3 / В.Тищенко, О.Скопненко. – К.: Актуальна освіта, 2006. – С. 3-11.
15. Трудности словоупотребления и варианты норм русского литературного языка / Под ред. К.С. Горбачевича. – Л.: Наука, 1973. – 272 с.
16. Українська мова. Енциклопедія. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. – 751 с.
17. Филичева Т. Б. и др. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» / Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.
18. Хватцев М.Е. Логопедия. – М.: Учпедгиз, 1959 / М.Е.Хватцев – 474 с.

УДК 376-056:37.015.3

НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Сак Т.В.

доктор психологічних наук, професор
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

В статті розглядаються особливості організації навчального середовища в інклюзивному класі, зокрема питання універсального навчального дизайну, застосування навчальних програм для розроблення індивідуального навчального плану, модифікація навчально-дидактичного забезпечення для учнів з особливими освітніми потребами.

В статье рассматриваются особенности организации учебной среды в инклюзивном классе, в частности вопрос универсального учебного дизайна, использование учебных программ для разработки индивидуального учебного плана, модификация учебно-дидактического обеспечения учеников с особенностями развития.

In the article the features of the educational environment in the inclusive classroom, including the issues of universal design training, application training programs to develop individual educational plan, modifications, training and didactic support pupils with special educational needs.

Ключові слова: курикулум, універсальний навчальний дизайн, навчальна програма, індивідуальний навчальний план, навчально-дидактичне забезпечення.

Ключевые слова: курикулум, универсальный учебный дизайн, учебная программа, индивидуальный учебный план, учебно-дидактическое обеспечение.

Keywords: kurykulum universal learning design, curriculum, individual educational plan, educational and didactic support.

Інклюзивне навчання, як і звичайне у масовій школі, для успішного перебігу потребує розроблення і використання різних складників освітнього процесу: змісту навчальних предметів, педагогічні методи і підходи, поточне й підсумкове оцінювання, а також відповідні ресурси для організації, впровадження та викладання навчальних програм (Д.Деппелер, 1998)[3]. Ці складники навчання у зарубіжному освітньому просторі називаються курикулумом.

Зарубіжні джерела засвідчують, що у навчальному забезпеченні жодної країни не існує бездоганного курикулуму який би враховував можливості і потреби усіх дітей, що навчаються в одному класі, і який без змін можна було б застосовувати учителем. Тому зазвичай, учитель на основі офіційно затвердженого курикулуму

розробляє навчальні завдання доступні для учнів усього класу. Про педагогів, які таким чином використовують офіційний курикулум говорять, що вони вдаються до універсального навчального дизайну.

В полі інклюзії ідея універсального навчального дизайну досить продуктивна, оскільки такий підхід до організації навчання дає можливість задовольняти освітні потреби кожного учня. Однак, як засвідчує практика інклюзії, застосування універсального дизайну залежить від того, наскільки деталізовані й регламентовані освітні навчальні завдання і наскільки можлива їхня інтерпретація для навчання школярів з особливими освітніми потребами.

У педагогіці поняття універсального дизайну базується на концепції доступності курикулуму без його попередньої адаптації чи модифікації (Зефф, 2007)[4]. У світовому освітньому просторі обговорення цієї концепції для організації навчання тривало понад 25 років і врешті було визначено основні принципи універсального дизайну навчання.

Це – різноманітність способів подачі навчального матеріалу. Учні можуть отримувати знання різними шляхами. Інформація надається повідомленням вчителя, через колективне обговорення, навчальними завданнями, розв'язання яких передбачає застосування різних способів сприйняття: візуального, аудіального, кінестетичного. Такі способи розв'язання навчальних завдань покладені в основу диференціації навчання в освітній практиці низки зарубіжних країн.

Ще один принцип – різноманітність способів представлення навчального матеріалу учнями. Учням надаються різні можливості для демонстрації набутих знань, умінь і навичок. В процесі оцінювання, поряд з традиційними методами (контрольні роботи, тести, усне опитування) застосовуються неусталені методи і прийоми, наприклад вербальні та/або візуальні презентації, практичне виконання різних завдань тощо.

Така різноманітність способів представлення навчального матеріалу враховує можливості й інтереси усіх учнів в класі, підвищує рівень мотивації до навчання. Учитель у своїй роботі має керуватися окресленими принципами, отже враховувати відмінність між учнями з погляду індивідуальних потреб, стилів навчання, здібностей, інтересів, щоб не лише задовольняти потреби кожної дитини, а й допомагати виявити власні сильні сторони (Зефф, 2007)[4].

Удосконалення практики інклюзивного навчання впливає на організацію навчання на державному рівні. Наприклад, типову шкільну програму Нового Південного Уельсу (Австралія), було доповнено введенням для учнів 7-10 класів нової складової, яка називається «життєвими навичками». Таке нововведення покликане сприяти задоволенню освітніх потреб дітей з когнітивними порушеннями (Рада з питань освіти Нового Південного Уельсу, 2008), його введення супроводжувалося змінами у всіх складових курикулуму. Таким чином у вчителів відпала необхідність модифікувати навчальну програму, адаптувати чи модифікувати складові курикулуму стосовно життєвих навичок учнів з особливими освітніми потребами.

У наших умовах навчання школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі відбувається на основі індивідуального навчального плану, який складається за навчальною програмою масової школи. У такий спосіб мають реалізовуватися вимоги до інклюзивного навчання, а саме, учень з особливими освітніми потребами має бути залученим до навчального процесу нарівні з усіма дітьми, сумісно виконувати найрізноманітніші навчальні завдання. Якщо ж участь дитини у навчальному процесі без поправок і змін не можлива, бажано щоб вони були мінімальними (J.Deppeler, 1998) [3].

Однак при складанні індивідуального навчального плану вчителю корисно орієнтуватися на програму спеціальної школи, зокрема на державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів певного типу спеціальної школи, а також брати до уваги спрямованість корекційно-розвивального процесу, що конкретизується у навчальній програмі. Така рекомендація ґрунтується на сучасних реаліях, пов'язаних з новими навчальними програмами для загальноосвітніх шкіл першого ступеня, що почали функціонувати з 2011 року. Зміст навчальних програм, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, досить деталізовані й регламентовані, що ускладнює їхню інтерпретація для навчання школярів з особливими освітніми потребами різних нозологій, отже суттєво утруднює роботу вчителя.

Звертаючись до змісту й структури навчальних програм загальноосвітньої масової і спеціальної шкіл слід зазначити, що структура обох типів програм майже однакова. В тексті програм вказуються компоненти змісту освіти, які розподілені за роками навчання, за розділами чи темами; зазначаються навчальні досягнення учнів, що охоплюють знання, предметні, навчальні і пізнавальні вміння, які повинні бути сформовані в учнів під час вивчення конкретної теми. Найголовніше, програми загальноосвітньої й спеціальної загальноосвітньої шкіл схожі не лише структуруванням, а й навчальним змістом предмета, вони мають спільну кінцеву мету – забезпечення школярів повноцінними знаннями й уміннями відповідно до Державного освітнього стандарту. При цьому у навчальних програмах для дітей з порушенням інтелектуального розвитку (ЗПР), із тяжкими порушеннями мовлення, із сенсорними порушеннями (порушення слуху), зі складними дефектами (наприклад, ДЦП і затримка психічного розвитку), задається мінімальний обсяг матеріалу, який забезпечує наступність знань у вивченні

предмета (галузі), при цьому вилучена частина матеріалу не є обов'язковою для вивчення і не порушує логіку дисципліни. Передбачається наступність в опануванні знаннями, уміннями, навичками впродовж вивчення усього курсу. Навчальні досягнення (рівень знань, умінь і навичок, якими учні повинні оволодіти в процесі вивчення програмового матеріалу), спрощені й зорієнтовані на особливості мислительної діяльності учнів із зниженим інтелектом як первинного так і вторинного ґенезу; характеризуються поступовим ускладненням; мають виразну практичну спрямованість. Крім того, у навчальних програмах спеціальної школи вміщені корекційно-розвивальні завдання, що конкретизуються напрямками корекційно-розвивальної роботи, яку слід здійснювати на матеріалі теми, що вивчається, і яка охоплює процеси пізнавальної діяльності (сприймання, пам'яті, мислення), мовленнєвої діяльності, емоційно-вольової сфери, особистості. При цьому має місце органічне поєднання корекційно-розвивальної змістової лінії зі змістово-методичними лініями навчального матеріалу.

Механізми роботи з обома навчальними програмами полягатимуть у тому, що внесенню в тематичний план індивідуальних цілей і завдань передують визначення змісту навчального матеріалу, тобто треба порівняти тематичний план масової і спеціальної шкіл. Потім у тематичному плані спеціальної школи у колонках: навчальні досягнення учнів і спрямованість корекційно-розвивальної роботи з'ясувати точки „дотику” індивідуальних цілей, і вписати їх при потребі у загальну схему викладання тематичного плану.

Реалізація освітніх завдань, представлених в індивідуальному навчальному плані, може відбуватися в умовах належним чином організованого навчального середовища. В теорії інклюзії під поняттям навчальне середовище мається на увазі п'ять ключових чинників, які є визначають процес навчання на уроці. J. Deppeler [4] виділяє найголовніші: матеріали, ресурси, фізичне середовище, методика та очікувані результати навчання. Поміж окреслених чинників центральним постає навчально-дидактичне забезпечення, зокрема його адаптація й модифікація в умовах інклюзивного навчання.

Про важливість модифікації навчально-дидактичних матеріалів у своїх дослідженнях веде мову J. Deppeler (1998.) Дослідниця зазначає те, що вивчення рідної мови – важливе завдання, яке реалізується виконанням різноманітних вправ з читання і письма. Для того, щоб воно вирішувалося успішно треба уникати посібників, які «важко читаються». Для одних дітей це може бути збільшення шрифту, для інших – збільшення інтервалу між рядками тощо. Такі зміни роблять процес сприймання ефективнішим, навчальні посібники стають доступнішими, учень з особливими освітніми потребами не вдається до зайвих зусиль під час читання або письма [3].

В наших умовах модифікація, найперше стосується підручників й навчальних посібників (зошити для учнів на друкованій основі), за якими навчаються школярі з особливими освітніми потребами у спеціальній школі і в умовах інклюзії. Загальним способом модифікації сторінок підручника може бути прилаштування тексту для читання. Для цього слід виділяти шрифтом або кольором ключові елементи у тексті. Такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті, дає можливість донести до учня сутність, вже з першого прочитання. Способом виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць, натомість центральними стають найвагоміші відомості. Для цього спрощуються речення, подекуди цілі абзаци й сторінки. Очевидно, що такі підходи можуть вплинути на цілісність матеріалу, що вивчається, однак вони допоможуть швидше донести до учня головні, ключові ідеї. Складні для засвоєння текстові фрагменти, доповнені короткими коментаріями прописом, що акцентують увагу на основних положеннях, ідеях, можуть стати у нагоді навіть успішним учням у класі.

Спрощення розміщення тексту на сторінці також відіграє важливу роль. Мається на увазі спрощення, або усунення діаграм, малюнків і підписів до них, які можуть відволікати увагу учнів. Однак вилучення частини ілюстрацій у друкованих матеріалах для деяких учнів може бути недоречним. Треба мати на увазі – частина учнів спроможна успішніше сприймати навчальний матеріал, якщо вчитель вдається до візуальних способів його викладання, до численних малюнків, що доповнюють розповідь. Такі способи ефективні й доречні, наприклад на етапі коли читання ще тільки опановується. Водночас розробляючи ілюстративний матеріал підручника, робочого зошита, слід враховувати особливості зорового сприймання учнів з особливими освітніми потребами. Насамперед, у них може бути звужене поле перцепції, внаслідок чого багато з дрібних деталей, суттєвих для розуміння змісту ілюстрації діти можуть не помічати. Через недосконалість процесів регулювання може спостерігатися безсистемність розглядання зображеного, що призведе до поверхового розуміння ілюстрації. Внаслідок недосконалого мовленнєвого розвитку діти можуть обмежуватися простим переліком об'єктів ілюстрації, хоча за допомогою запитань спроможні зрозуміти і сказати набагато більше. Отже, для того щоб ілюстративний матеріал в повній мірі виконував окреслені функції, він має бути доповнений запитаннями і поясненнями, які керуватимуть сприйманням учнів, привертатимуть їхню увагу до різних деталей, які мають значення для розуміння змісту зображеного, він має стимулювати висловлювання.

Модифікуючи навчальні посібники треба враховувати їхнє змістове наповнення, тобто орієнтуватися на навчальну програму. У цьому ключі J. Deppeler (1998) виділяє три категорії знань:

- «обов'язково має знати» - відомості важливі, мають бути обов'язково опанованими;
- «має знати» - відомості важливі, однак не суттєві;
- «може знати» - відомості не суттєві і не надто важливі.

Таким чином увага акцентується на першій категорії знань: «обов'язково має знати». Інформацію з категорії знань «має знати» і «може знати» треба надавати після того, як учень з особливими освітніми потребами опанував ключові, найсуттєвіші відомості. Якщо не дотримуватися такої послідовності пам'ять учня перевантажиться надмірною інформацією, а знання будуть формальними. Вчитель може обмежити надмірний потік відомостей, залучаючи до засвоєння власний досвід дитини, враховуючи її уподобання. Наприклад, твір на тему «Як я провів літні канікули», замінити складанням хронологічної послідовності подій, які трапилися з дитиною влітку. Потім цю послідовність можна ускладнити, написанням твору (завдання з категорії «має знати»).

Крім того, під час проведення уроку важливо вдаватися до різних засобів і прийомів навчання. Наприклад, деякі учні краще засвоюють навчальний матеріал, якщо подавати його не лише вербальним способом, а й шляхом обговорення, перегляду відеофільму, створення моделей або виконанням практичних завдань. Зокрема це стосується учнів з мовленнєвими порушеннями, яким важко засвоювати навчальний матеріал лише на основі друкованих текстів. Тому може з'явитися потреба у створенні нових матеріалів альтернативних друкованим. Безумовно, на таку роботу вчитель затратить багато часу, але її результати будуть корисними для усіх учнів в класі.

Таким чином, організація навчання в інклюзивному класі пов'язана з універсальним навчальним дизайном, тобто достатніми можливостями пристосування навчальної програми загальноосвітньої школи для розроблення індивідуального навчального плану для школяра з особливими освітніми потребами. У наших умовах такий підхід реалізується зверненням до змісту навчальних програм загальноосвітньої і спеціальної шкіл. Важливим чинником організації навчального середовища розглядається модифікація навчально-дидактичного забезпечення, що найперше поширюється на підручники й робочі зошити для учнів, а також способи подачі навчального матеріалу вчителем і його повідомлення учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сак Т.В. Індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі // Дефектологія № 3., 2010, С.3-6.
2. Сак Т.В. Організація навчального процесу в інклюзивному класі // Дефектологія №2, 2011, С. 8-12
3. Loreman T., Deppeler J., and D. Harvey. Inclusive Education : Supporting Diversity in the Classroom / 2nd ed. [Інклюзивна освіта: збереження розмаїття в інклюзивному класі] [Текст] / T.Loreman, J.Deppeler, D.Harvey. – Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. – 301 p.
4. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. /Inclusive Education. A practical guide to supporting diversity in the classroom. Routledge Falmer, London and New York, 2005.
5. Rabb, K. & Andrews, J.(2000). Planning and delivering instruction in inclusive classrooms (Ch. 12). [Планування та методика викладання в інклюзивних класах (Розділ 12)] *Exceptional Children* (2 Ed.) [Діти з винятковими потребами] Scarborough, ON: Nelson Thomson Learning. Andrews, & Piquette-Tomei, N. (2000).

УДК: 376.1-053.67:37.013.42

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ ВИПУСКНИКІВ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Саранча І.Г.

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

У статті розглядається програмний зміст та методика впровадження спецкурсу «Права людини» на базі Вінницького центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Промінь».

В статті розглядається програмне содержание и методика внедрения спецкурса «Права человека» на базе Винницкого центра социальной реабилитации детей-инвалидов «Промінь».

In the article programmatic maintenance and method of introduction of the special course of «Human rights»